

RZECZPOSPOLITA POLSKA

Rzecznik Praw Dziecka

Marek Michalak

ZEW.422.26.2018.KD

Warszawa, 28 listopada 2018 roku

**Pani
Anna Zalewska
Minister Edukacji Narodowej**

wielokrotnie występowałem do Pani w sprawach związanych z reformą systemu edukacji¹. Niestety, w dalszym ciągu informacje docierające do mnie na temat sytuacji uczniów tworzą smutny obraz rzeczywistości szkolnej. Kierowane do Rzecznika Praw Dziecka listy od rodziców, uczniów i nauczycieli nadal sygnalizują przeciążenie dzieci nauką, brak czasu na odpoczynek i życie rodzinne oraz rozwijanie zainteresowań.

Należy zgodzić się z opinią, że odpowiedzialność za organizację procesu kształcenia uczniów spoczywa na nauczycielach i dyrektorze szkoły. To oni realizują programy nauczania, które powinny uwzględniać zarówno ramy czasowe (liczba godzin zajęć z danego przedmiotu), możliwości organizacyjne, a także pozostawiać przestrzeń na indywidualizację wymagań w odniesieniu do poszczególnych uczniów, z uwagi na ich potrzeby edukacyjne. Jednocześnie należy pamiętać, że programy nauczania służą realizacji podstawy programowej kształcenia ogólnego, zawierającej elementarne wymagania, które powinien spełnić uczeń.

¹ Wystąpienie generalne Rzecznika Praw Dziecka do Ministra Edukacji Narodowej z 5 października 2016 r. ZEW.422.37.2016.JF, Wystąpienie generalne Rzecznika Praw Dziecka do Ministra Edukacji Narodowej z 28 listopada 2016 r. ZEW.422.40.2016.JBR, Wystąpienie generalne Rzecznika Praw Dziecka z 22 marca 2017 r. ZEW.422.4.2017.KD, Wystąpienie generalne Rzecznika Praw Dziecka do Ministra Edukacji Narodowej z 29 czerwca 2017 r. ZEW.422.15.2017.KD, Wystąpienie Generalne Rzecznika Praw Dziecka z 4 października 2017 r. ZEW.422.4.2017.KD, Wystąpienie generalne Rzecznika Praw Dziecka do Ministra Edukacji Narodowej z 30 października 2017 r. ZEW.422.20.2017.ES, Wystąpienie generalne Rzecznika Praw Dziecka do Ministra Edukacji Narodowej z 30 listopada 2017 r. ZEW.422.22.2017.AB, Wystąpienie generalne Rzecznika Praw Dziecka do Ministra Edukacji Narodowej z 14 sierpnia 2018 r. ZEW.422.16.2018.KD, Wystąpienie generalne Rzecznika Praw Dziecka do Ministra Edukacji Narodowej z 1 października 2018 r. ZEW.422.16.2018.KD, Wystąpienie generalne Rzecznika Praw Dziecka z 2 października 2018 r. ZEW.422.21.2018.MP.

Realizacja podstawy programowej nie powinna wiązać się z nakładaniem na uczniów dodatkowych, pozaszkolnych obciążeń. Tymczasem jestem informowany o sytuacjach delegowania przez nauczycieli na uczniów i ich rodziców części zadań związanych z kształceniem. Taka praktyka to przede wszystkim obowiązkowe prace domowe w niepokojącej ilości, a także zadawanie uczniom tematów nieprzerobionych na lekcji, do samodzielnego opracowania. Ma to bezpośredni wpływ na ograniczenie prawa dzieci do czasu wolnego, zabawy i rozwijania własnych zainteresowań, a także przyczynia się do postępującego przemęczenia uczniów.

Bezdiskusyjną w tej kwestii sprawą jest fakt, że obowiązkiem nauczycieli i dyrektora szkoły jest zadbanie o stworzenie uczniom warunków do harmonijnego rozwoju. Nauczyciele argumentują jednak, że obciążenie uczniów wynika z zakresu treści zawartych w podstawie programowej. Nawet przy dobrej organizacji pracy i przy poprawnie przygotowanym i realizowanym programie nauczania, nie mają możliwości przerobienia i utrwalenia z uczniami w sposób rzetelny wszystkich niezbędnych treści, bez konieczności wymagania od ucznia samodzielnej pracy w domu, po zajęciach.

Podstawa programowa powinna stanowić trzon, minimum niezbędnych treści, pozostawiając dzieciom i nauczycielom przestrzeń do ich poszerzania, adekwatnie do indywidualnych potrzeb i możliwości danej grupy uczniów. Warto wskazać, że nadmierne rozbudowanie szczegółowych wymagań w ramach wielu przedmiotów w rzeczywistości ogranicza tę przestrzeń i raczej nie sprzyja indywidualizacji procesu kształcenia.

Z całą pewnością podstawa programowa powinna być możliwa do zrealizowania w czasie przeznaczonym na naukę w szkole. To znaczy, że liczba godzin przewidzianych na zajęcia z danego przedmiotu powinna być odpowiednio większa w stosunku do liczby wymagań, tak by możliwe było omówienie nowego materiału z uczniami, indywidualizując proces nauczania. Należy również uwzględnić konieczność zaplanowania lekcji powtórzeniowych, sprawdzianów, wycieczek, uroczystości państwowych i szkolnych, a także wziąć pod uwagę wypadki losowe, takie jak np. choroba nauczyciela, sytuacje kryzysowe w zespole klasowym. Podstawa programowa powinna także pozostawiać przestrzeń do dostosowania procesu kształcenia do potrzeb, możliwości i zainteresowań dzieci.

W publicznej debacie na temat zjawiska przeciążenia uczniów nauką zwraca się uwagę na niezasadność formułowania niektórych niezwykle szczegółowych i zaawansowanych wymagań. Pojawiają się zarzuty kompletnej nieprzydatności bardzo drobiazgowych oczekiwań formułowanych w stosunku do ucznia w kontekście ogólnego celu

edukacji. A przecież kluczowym kryterium powinna być niezbędność z punktu widzenia praktycznego wykorzystania wiedzy i umiejętności w życiu ucznia, absolwenta i dorosłego obywatela. Podkreślić przy tym należy, że – zgodnie z deklaracjami resortu edukacji – reforma oświaty miała służyć zmniejszeniu dotychczasowych obciążeń.

O opinię w tej sprawie zwróciłem się do prof. Krzysztofa Konarzewskiego². W jego ocenie nawet wstępne porównanie podstawy programowej obowiązującej przed rokiem szkolnym 2017/2018³ z obecną⁴ już wskazuje, że nowa podstawa może zawierać tyle samo lub więcej wymagań szczegółowych o podobnym poziomie trudności⁵. Szczegółowo uwidaczniają to wyniki analizy wymagań szczegółowych w zakresie dwóch przedmiotów nauczania: historii i biologii (Tabela 1).

² Profesor Krzysztof Konarzewski, absolwent Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego, doktorat na Uniwersytecie Warszawskim w 1976 r., habilitacja na Uniwersytecie Warszawskim w 1982 r. Od 1993 r. profesor nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki. Był nauczycielem akademickim na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Warszawskiego (1971–1996), Wydziale Pedagogiki i Wychowania Artystycznego Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie (1999–2003), Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej (2003–2009), Wszechnicy Świętokrzyskiej (od 2008 r.). Profesor Krzysztof Konarzewski był także pracownikiem nauki w Instytucie Psychologii Polskiej Akademii Nauk (1988–2010), wicedyrektorem Instytutu ds. Naukowych (1997–2006), kierownikiem Pracowni Psychologii Socjalizacji, profesorem w Instytucie Badań Edukacyjnych (2011–2015), a także dyrektorem Centralnej Komisji Egzaminacyjnej (2009–2010), członkiem Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN (1990–2011). Pełnił również funkcję Krajowego koordynatora badania PIRLS 2006, TIMSS i PIRLS 2011, TIMSS 2015 i PIRLS 2016.

³Na podstawie rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz.U. z 2009 r. nr 4, poz. 17), zmienionego rozporządzeniem Ministra Edukacji z 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz.U. z 2012 r. poz. 977).

⁴ Na podstawie rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz.U. 2017 poz. 356)

⁵ Analizie poddano wymagania dla uczniów gimnazjów i pierwszej klasy szkoły ponadgimnazjalnej wynikające z ww. rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół przed wprowadzeniem podstawy programowej i porównano je z wymaganiami wynikającymi z ww. rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej.

Tabela 1. Parametry czteroletnich kursów systematycznych biologii i historii w dwóch podstawach programowych – z 2008 i 2017 roku

Biologia	Podstawa 2008	Podstawa 2017
Średni wiek ucznia	13–17 lat	11–15 lat
Kurs propedeutyczny	3 lata	1 rok
Liczba godzin lekcyjnych	160	180
Liczba wymagań szczegółowych	125	192
Liczba wymagań na lekcję	0,78	1,07
Historia	Podstawa 2008	Podstawa 2017
Wiek uczniów	13–17 lat	11–15 lat
Kurs propedeutyczny	3 lata	1 rok
Liczba godzin lekcyjnych	250	288
Liczba wymagań szczegółowych	190	180
Liczba wymagań na lekcję	0,76	0,63

Z danych w tabeli wynika, że w zakresie biologii liczba wymagań szczegółowych w obecnie obowiązującej podstawie programowej jest o połowę większa niż w tej z 2008 roku. Wiele trudnych wymagań po prostu przepisano z obowiązujących wcześniej przepisów – np. *przedstawia dziedziczenie jednogenowe, posługując się podstawowymi pojęciami genetyki (fenotyp, genotyp, gen, allel, homozygota, heterozygota, dominacja, recesywność)*, inne rozszerzono (Tabela 2) i dodano nowe – np.: *przedstawia sposoby rozmnażania wegetatywnego roślin oraz dokonuje obserwacji wybranych sposobów rozmnażania wegetatywnego*.

Tabela 2. Przykłady rozszerzenia i uszczegółowienia wymagań podstawy 2008 w podstawie 2017

Podstawa 2008	Podstawa 2017
opisuje organy rośliny okrytonasiennej (korzeń, pęd, łodyga, liść, kwiat, owoc) oraz przedstawia ich funkcje;	rozpoznaje organy (rośliny okrytonasiennej) i określa ich funkcje (korzeń, łodyga, liść, kwiat), opisuje modyfikacje korzeni, łodyg

	i liści jako adaptacje roślin okrytonasiennych do życia w określonych środowiskach
przedstawia fotosyntezę	przedstawia istotę fotosyntezy jako jednego ze sposobów odżywiania się organizmów (substraty, produkty i warunki przebiegu procesu)

W zakresie historii liczba wymagań w nowej podstawie jest wprawdzie mniejsza, ale wydaje się, że jest to efektem mechanicznego scalania kilku wymagań z podstawy programowej z 2008 roku w jedno. Tabela 3 obrazuje proces łączenia wymagań (z ośmiu uzyskano trzy, choć de facto, ilość wiedzy niezbędnej do opanowania nie zmniejszyła się).

Tabela 3. Przykłady scalania wymagań z podstawy 2008 w podstawie 2017

Podstawa 2008	Podstawa 2017
Uczeń	
2.2) charakteryzuje strukturę społeczeństwa i system wierzeń w Egipcie 3.1) charakteryzuje podstawowe symbole i główne zasady judaizmu 3.2) wyjaśnia różnicę pomiędzy politeizmem a monoteizmem, odwołując się do przykłałów.	I.3) charakteryzuje strukturę społeczeństwa i system wierzeń w Egipcie, Grecji i Rzymie, religię starożytnego Izraela; wyjaśnia różnicę między politeizmem a monoteizmem.
17.1) wyjaśnia źródła rozwoju kultury renesansu oraz opisuje jej charakterystyczne cechy 17.2) charakteryzuje największe osiągnięcia: Leonarda da Vinci, Michała Anioła, Rafaela Santi, Erazma z Rotterdamu, Mikołaja Kopernika i Galileusza 17.3) ocenia rolę druku dla upowszechniania idei renesansu oraz	IX.1) rozpoznaje charakterystyczne cechy renesansu europejskiego; charakteryzuje największe osiągnięcia Leonarda da Vinci, Michała Anioła, Rafaela Santi, Erazma z Rotterdamu, Mikołaja Kopernika, Galileusza i Jana Gutenberga.

rozwoju cywilizacji europejskiej.	
19.4) przedstawia największe osiągnięcia piśmiennictwa polskiego epoki renesansu, uwzględniając twórczość Mikołaja Reja, Jana Kochanowskiego, Andrzeja Frycza Modrzewskiego	IX.7) przedstawia największe osiągnięcia polskiego renesansu i reformacji, uwzględniając twórczość Mikołaja Reja, Jana Kochanowskiego, Andrzeja Frycza Modrzewskiego;
19.5) rozpoznaje reprezentatywne obiekty sztuki renesansowej na ziemiach polskich ze szczególnym uwzględnieniem własnego regionu.	rozpoznaje obiekty sztuki renesansowej na ziemiach polskich.

Znaczną część wymagań starej podstawy przepisano, a w wielu miejscach wprowadzono jedynie drobne zmiany leksykalne (np. *uczeń ocenia* zastąpiono: *uczeń wymienia* lub *charakteryzuje*, *represje stalinowskie* zastąpiono: *terrorem stalinowskim*). Kilka wymagań usunięto (m.in. pojęcia: *monarchia patrymonialna, absolutna i parlamentarna, liberalizm, socjalizm, idee narodowe, faszyzm i nazizm*), ale dodano – *oblicza totalitaryzmu: włoskiego faszyzmu, niemieckiego narodowego socjalizmu, systemu sowieckiego*, a także rozszerzono m.in. dzieje starożytnego Rzymu, historię ZSRR przed II wojną światową; informacje o postaciach historycznych, np. Piłsudskim, Dmowskim, Grabskim. Dodano też informacje w zakresie niektórych tematów (m.in. krucjaty, rządy Kazimierza Odnowiciela, Bolesława Śmiałego, Władysława Łokietka, Stefana Batorego, potop szwedzki, powstanie styczniowe, Wiosna Ludów, rewolucja 1905, przykłady szczególnego bohaterstwa Polaków podczas II wojny, przykłady zbrodni niemieckich i sowieckich, rzeź wołyńska, żołnierzy niezłomnych, ruch społeczny „Solidarność”).

W ocenie prof. Krzysztofa Konarzewskiego kurs historii w nowej podstawie programowej kształcenia ogólnego bardziej obciąża pamięć ucznia przy porównywalnym stopniu trudności omawianych zagadnień. Warto przy tym zauważyć, że w tym przypadku treści kształcenia, zaplanowane dla uczniów średnio o dwa lata starszych i mających za sobą trzyletni kurs propedeutyczny, przeznaczono dla uczniów młodszych, którzy otrzymali jedynie roczny kurs propedeutyczny.

Mając na uwadze dobro dzieci, działając na podstawie art. 10 ust. 1 pkt 2 i art. 10a ust. 1 i 2 ustawy z dnia 6 stycznia 2000 roku *o Rzeczniku Praw Dziecka* (Dz. U. z 2017 r. poz. 922), zwracam się do Pani Minister o informację, czy resort edukacji sporządził wyliczenie

czasu niezbędnego do przekazania uczniom wiedzy i wyćwiczenia umiejętności w odniesieniu do poszczególnych wymagań zawartych w podstawie programowej, a także czy dokonano porównania tych danych do liczby godzin zajęć z danego przedmiotu?, a jeżeli tak, to czy wyliczenia te uwzględniają potrzebę indywidualizacji procesu nauczania, rozwijania zainteresowań uczniów, a także konieczność zaplanowania lekcji powtórzeniowych i sprawdzianów? Czy wzięto pod uwagę niezbędną rezerwę czasową na wycieczki szkolne, uroczystości państwowe i szkolne, a także wypadki losowe?, a jeżeli tak, zwracam się z uprzejmą prośbą o udostępnienie tych danych.

W przypadku braku takiej analizy, zwracam się o jej przeprowadzenie i przekazanie jej wyników Rzecznikowi Praw Dziecka.

Mając na uwadze pojawiające się zastrzeżenia co do nadmiernej szczegółowości i braku praktycznego zastosowania niektórych treści podstawy programowej kształcenia ogólnego oraz negatywne skutki przeciążenia uczniów nauką w starszych klasach szkoły podstawowej, zwracam się do Pani Minister o przedstawienie uzasadnienia do każdego z poszczególnych wymagań zawartych w obecnie obowiązującej podstawie programowej kształcenia ogólnego dla drugiego etapu edukacyjnego szkoły podstawowej w kontekście ich znaczenia dla realizacji ogólnych celów procesu kształcenia i wychowania dzieci w Polsce.

Z wyrazami szacunku
Marek Michalec